

התקבלות הביטלס בקרב בני נוער בישראל הצעירה

מילות מפתח: בני נוער, שנות ה-60, ביטלס, עיתונות בני נוער, דפוסי תרבות, תרבות עולה, תרבות שירית.

תקציר

"אותם אלו ששומעים חיפושיות לא יוכלו בב[ו]א הזמן לשכב על פגז כדי להציל את כיתתם"¹

מטרת מאמר זה לעמוד על הלכי הרוח של בני נוער ישראלים בשנים 1964-1967, שנים שחלו בהן שינויים בתרבות הצעירים העירונית הישראלית. אעשה זאת דרך יחסם לביטלס כפי שהוא בא לביטוי בכתיבתם בעיתונות בני נוער. לניתוח עמדותיהם איעזר בתיאוריות "התרבות העולה", "התרבות הדומיננטית", ו"התרבות השירית" של חוקר התרבות האנגלי ריימונד ויליאמס. אראה כי בקרב בני הנוער ניתן למצוא ניצנים של גילויי מחאה לצד קונפורמיות, שבאים לידי ביטוי בתחום התרבותי. חלק מבני נוער ראו עצמם שייכים לתרבות הישראלית הדומיננטית שעדיין הניפה את דגל הציונות החלוצית, אך רבים אחרים תמכו חלקית או אף הסתייגו מהפרויקט הציוני. יותר ויותר הם פיתחו

1 זרעים, בטאון בני עקיבא בישראל, ניסן תשכ"ה, עמ' יד-טו.

זהות אינדיבידואלית, החלו לצרוך תרבות ומוצרים מערביים, עסקו בסתר ובגלוי בפעילות מינית, צרכו ספרות ארוטית ופורנוגרפית, היו מעורבים באלימות שכונתית, ומקצתם היו מעורבים בפעילות עבריינית. הגישה החיובית לביטלס שניכרה אצל חלקם היוותה, בין היתר, הוכחה להסתייגותם מהיבטים מסוימים בפרויקט הציוני.

בבוקרו של יום שני, 5 ביוני 1967, כשהחלה מלחמת ששת הימים, פרסם עיתון **הארץ** מכתב מנערה המתגוררת ברמת חן, שהתלוננה על "עודף השמעות ברדיו של להקת החיפושיות במקום שירי מלחמת השחרור שיכולים להשתלב במורל הגבוה שמפגין העם... בכך נקשר עם רוח הגבורה שפעמה בנו אז עם-זו של היום"². המכתב והציטטה בראש המאמר מציגים השקפה, רחשי לב ומגמה אחת מיני רבות שניתן למוצאן בכתיבתם של נערות ונערים רבים בין השנים 1964 ל-1967 בכל הנוגע לביטלס ולאופן התקבלותם בישראל הצעירה. ציטוטים אלו יכולים להעיד חלקית על מידת הפתיחות של הנוער הישראלי לתרבות המערב, כמו גם על יחסם לתהליכי המודרניזציה שחוותה ישראל באותם ימים (היילברונר, 2021). דרך יחסם לביטלס מבקש מאמר זה לעמוד על הלכי הרוח של בני נוער ובנות נוער ישראלים בשנים הללו, שנים שחלו בהן שינויים אף בתרבות הצעירים העירונית הישראלית.³

המאמר יעסוק בשנים שבין 1964 (השנה שבה לראשונה פורסמה התייחסות ללהקה, מעל דפי העיתון **מעריב לנוער** [נספח 1]) לשנת 1967. במוקד המאמר בני נוער עד גיל 18 ויחסם לביטלס כפי שהוא בא לידי ביטוי בכתיבתם במגוון רחב של עיתוני נוער ובמספר מכתבים לרשות השידור. בהיסטוריה של החברה והתרבות הישראלים, ובפרט של תרבות הצעירים, שנת 1967, וביתר שאת השנים שלאחריה, הן קו שבר המסומן על-ידי מלחמת ששת הימים והשלכותיה ארוכות הטווח על החיים בישראל (היילברונר, 2014). לפני 1967 הושמעו שירי הביטלס רבות בתחנת הגל הקל של קול ישראל ורשות השידור (אין נתוני השמעה לגבי השמעתם בגלי צה"ל).⁴ אפשר היה להשיג את תקליטיהם באופן

2 "במקום החיפושיות", **הארץ**, מכתבים למערכת, 5.6.1967.
3 לטובת נוחות הקריאה אשתמש מכאן ואילך בלשון זכר כאשר מדובר בשני המינים. במקרים שבהם תהיה הפונה לאחד המינים בלבד – אציין זאת במפורש.
4 רדיו רמאללה הירדני שידר מוזיקת רוק ופופ מערבית ושימש מקור כמעט יחיד להאזנה למוזיקה כזו עבור ישראלים. בסקר האזנה לרדיו שערכה רשות השידור נכתב כי רדיו רמאללה הירדני מתחרה בגל הקל. צעירים ישראלים רבים לא רק האזינו לו אלא אף שאבו השראה מהלהקות הרבות שהוצגו ברדיו, ואף הקימו להקות משלהם. ארכיון המדינה, גל-12/6858 – סקר האזנה לרדיו, 22.9.1965.

סדיר, אם כי באיחור ניכר מיום צאתם לשוק בבריטניה,⁵ והייתה היכרות די נרחבת עם השירים ועם סרטי הלהקה. האיסור על הופעתם בישראל, כפי שנראה בהמשך, עלה בקנה אחד עם ציפיותיהם של בני נוער מסוימים, אך סתר במידת מה את הפופולריות של מוזיקת הביטלס בקרב אחרים.⁶ ניתן להניח כי לולא הייתה הלהקה מפסיקה להופיע בשנת 1966 והייתה מוזמנת לישראל, בקשתה הייתה נענית בחיוב בעקבות שינוי השיח סביבה, שמשנת 1966 לא ראה בה רק להקת פופ ורוק פופולרית, אלא הכיר בחבריה כאמנים-יוצרים חשובים ביותר במוזיקה הפופולרית המערבית. עם זאת, כפי שנראה בהמשך, בני הנוער כלל לא היו מודעים לשינוי האיכותי שחל ברפרטואר הלהקה, ואף בשנים 1966 ו-1967 המשיכו מרבית תגובותיהם להתמקד בהיבטים חיצוניים הנוגעים להופעת הביטלס ולדימוי הלהקה וחבריה.

1. המשגה תיאורטית

קדם שאתאר את דפוסי התרבות החדשים של בני נוער ישראלים כרקע להבנת דפוסי התקבלות הביטלס בקרבם, אבקש להפנות את תשומת ליבנו להמשגה תיאורטית שתשמש אותנו בהמשך בניתוח דפוסי התקבלות תרבות צעירים מערבית בישראל, ובעיקר – התקבלות הביטלס. חוקר התרבות הבריטי ריימונד ויליאמס היטיב להבחין במספר רכיבים תרבותיים המתקיימים במערכת הגמונית תרבותית (Williams, 1977, 123–127). גישתו של ויליאמס, אף שנכתבה והייתה בעלת השפעה לפני שנים רבות, עדיין רלוונטית ושימושית לניתוח התופעה הנידונה כאן. על-פי פירושו של ויליאמס, הגמוניה היא הביטוי החברתי-תרבותי של התרבות הדומיננטית ושל ערכיה באותה תקופה, ובהם יכולים לחול שינויים במהלך הזמן כתוצאה מהשפעות של מערכות ערכים מקבילות לה, אלטרנטיביות או אף מתנגדות. במערכות מקבילות אלה מתקיימים "רכיבים שיוריים" (Residual Culture) ו"רכיבים עולים" (Emergent Culture). אלו נוצרים על-ידי פרטים, קבוצות ותתי-תרבויות בחברה, אשר להם תפיסות שונות משל המערכת

5 בחנות התקליטים "צליל" בגבעתיים הודיעו על הגעת פס הקול לסרט "לילה של יום מפרך" בדצמבר 1964, כחצי שנה לאחר יציאת האלבום בבריטניה.

6 בדרך כלל הגיעו שירי הביטלס למקומות הראשונים במצעדי הפזמונים בישראל, אם כי אין לראות בכך הוכחה מהימנה למידת הפופולריות שלהם.

ההגמונית, או כפי שויליאמס מכנה אותה – "התרבות הדומיננטית". ויליאמס מנתח את הרכיבים התרבותיים "השיריים" ו"העולים" וכיצד הם יכולים לפעול באופנים משלימים או מתנגדים לתרבות הדומיננטית.

"הרכיב השירי" נוצר והיה בעלת משמעות בעבר. במושג זה מתכוון ויליאמס להתנסויות, למשמעויות ולערכים שאי־אפשר לאמת אותם או לבטאם במונחי התרבות הדומיננטית, ההגמוניאלית. הם קיימים כשרידים תרבותיים, חברתיים, לשוניים, של תצורות חברתיות מסורתיות. "הרכיב השירי" הקיים בחברה מסוימת ונמצא במרחק מה מן התרבות הדומיננטית, עדיין מוכל ופעיל בתהליך תרבותי, לא דווקא כמרכיב מן העבר, אלא כמרכיב אפקטיבי בהווה וכשריד מתחום חשוב בעבר שהתרבות הדומיננטית יצקה בו משמעות. ויליאמס מבדיל בין "רכיב שירי" שיכול להוות אלטרנטיבה ואפילו מקור התנגדות לתרבות הדומיננטית, לבין ביטוי פעיל של "הרכיב השירי", שיכול להסתפח במלואו או בחלקו הגדול לתרבות הדומיננטית, אם זו תמצא לנכון להשתמש בו.

"הרכיב העולה", על־פי ויליאמס, כולל מערכת חדשה של משמעויות, ערכים, פרקטיקות ודפוסי התנהגות, הנוצרת ללא הרף, והקיימת בחיי קבוצות חברתיות מסוימות. תכניו של "הרכיב העולה" שונים מתוכני המערכת התרבותית הדומיננטית בחברה, שכדברי ויליאמס ערה לכל מה שנחשב "רכיב עולה". כמרקסיסט מציין ויליאמס בעיקר את מעמד הפועלים שצמח ועלה במאה ה־19 בבריטניה, אך מקפיד לציין כי אף שמעמד זה פיתח רכיבים תרבותיים עולים, עדיין מדובר במעמד שהיה כפוף לבורגנות, ולכן אימץ רכיבים מן התרבות הדומיננטית (הבורגנית). ויליאמס טוען כי קשה להבחין ברכיב זה בקרב אלמנטים תרבותיים אלטרנטיביים או מתנגדים לתרבות הדומיננטית, או כדבריו, בין החלופי לאופוזיציוני. ויליאמס מציין כי בין אלו המאמצים רכיב תרבותי עולה יש המבקשים להתנהג על־פיו, אך לא להתנגד או לקרוא תיגר על התרבות הדומיננטית או על "הרכיב השירי", בבחינת "חיה ותן לחיות". אולם קיימות קבוצות אחרות המאמצות את "הרכיב העולה" והמבקשות לבטא את מהלך האימוץ בהתנגדות פעילה לרכיבים הדומיננטיים והשיריים. הם מבקשים להשתלט עליהם ולשנות את תוכניהם

על-פי תפיסות 'הרכיב העולה' (Williams, 1977, 126–127). תהליך ההתנגדות לתרבות הדומיננטית, המלווה כאמור אף באימוץ רכיבים מתנגדים, מורכב וחוזר על עצמו תוך התחדשות או נסיגה לאחור. ויליאמס מודה שבתהליך זה יהיה קשה לעתים להבחין בין "מרכיב שיורי" ל"מרכיב עולה".

2. תרבות צעירים חדשה במערב וישראל

א. במערב

תהליך גלובלי אופייני של תקופת "אחרי המלחמה" באירופה, במערב ובישראל הוא עליית חשיבותו של דור צעיר ושל היווצרות תרבות צעירים חדשה, בעלת מאפיינים מתריסים. עיסוק בקטגוריה דורית מעלה ללא ספק תהיות ושאלות כגון: האם אפשר לדבר על "דור" כקטגוריה גלובלית? היש חוויה דורית חוצת-תרבויות ואזורים בנקודת זמן מסוימת? האם תקופת שינוי או מעבר יכולה להשפיע באופן דורי? בבואי לדון בתרבות הנעורים של הדור בתקופת "אחרי המלחמה" נראה כי יש מקום לזהות חוויה דורית חוצת-תרבויות ואזורים, לכל הפחות במערב, ובמידה מסוימת בישראל (הסקירה להלן מבוססת על היילברונר, 2008; 2014; 2018; 2021; קטורזה, 2018; כהנא, 2007; 2008; Heilbronner, 2008; Kuisel, 2020; Marwick, 1998).

משנות ה-50 ניתן היה להבחין ברחבי העולם המערבי, ובמידה מסוימת אף בישראל, בסימנים של תרבויות צעירים מורדות, שהתבטאו בעיקר בתרבות צריכה: הופעה, לבוש, איפור, אביזרי יוקרה גבריים (מכונניות בארצות הברית, אופנועים באירופה וקטנועים בישראל), ובעיקר במוזיקה ייחודית. מאפיינים נוספים היו מחאה, ולעתים אלימות. במבט לאחור, אין ספק כי ההתנגדות והמרדנות היו למעשה חיל חלוץ של תרבות צריכה מסוג חדש, שנעשתה דומיננטית. יותר משהן חתרו לשינוי חברתי, כגון ביטול חברה מעמדית (בריטניה), אנטי-סמכותיות (אירופה), זכויות אזרח (ארצות הברית), הן הובילו חדשנות תרבותית, אמנותית ואסתטית, שהייתה לרכיב מרכזי של התעשיות התרבותיות (היילברונר, 2021).

השינוי בתרבות הצעירים היה קשור לתהליכי אמריקניזציה ולשינוי בתרבות הפופולרית הפוסט-מלחמתית. ראשית יש להדגיש כי היסטוריה גלובלית, בייחוד זו שעוסקת בתקופה שלאחר 1945, חייבת ללמוד את תהליכי האמריקניזציה שחוהה העולם בעידן זה שבו השינויים התרבותיים נעו בעיקר ממערב למזרח. ויותר מכך, כפי שכותב ריצ'רד קוויזל (Kuisel) לגבי תהליכי אמריקניזציה ותרבות צריכה בארצות הברית, באירופה ובמקומות אחרים בעולם: אומנם המודל האמריקני היווה אידיאל, אך התהליכים והתופעות נעו לכיוונים אחרים ושונים, ובקצב אחר מהמקור. קוויזל מכנה תהליכים אלו "היברידיות תרבותית בעלת מבטא אמריקני" (u.s. accented cultural hybridity), וזו שרלוונטית מאוד למקרה הישראלי (Kuisel, 2020, 626). תופעה שהגיעה מארצות הברית נקלטה באירופה או במקומות אחרים על-פי נורמות מקומיות, "תורגמה" או התקבלה לתרבות המקומית, אך המבטא נשאר אמריקני.

עבור צעירים רבים במערב, משמעות השינויים בייצור ובצריכה של תרבות פופולרית, למרות איטיותם, התבטאה בעיקר משנות ה-60 ואילך במעבר **"מתרבות עבור צעירים לתרבות של צעירים"** (ההדגשה שלי). תגובתם של מוסדות הסמכות לתרבות הצעירים, באירופה כמו בישראל (חזן, 2022), הייתה "פאניקה מוסרית", זעזוע וחרדה מההתנהגות שתיוגה "אנטי-חברתית" (anti-social behavior), כלומר שאינה הולמת קודים תרבותיים מקובלים. אלו התבטאו באמצעי התקשורת ובקבוצות הדומיננטיות בחברה הקפיטליסטית, שתפקידם לכוון את הפיקוח החברתי או להדקו. הם זיהו אלמנטים "סוטים", "חולניים", "מוזרים" ו"בעייתיים", בעיקר בקרב צעירים מורדים, שאתגרו את ערכי החברה המסורתיים ואת ארגוני הפיקוח שיצרה. במאבקם בצעירים אלה הם הכתימו אותם בתיוג שלילי: "בני תשחורת", "פושטקים", "דור האספרסו", "יושבי ברזלים" – בישראל, ובבריטניה תיוגו בכינויים "טדי בויס", "גלוחי ראש", "רוקרים". אמצעי התקשורת, בתיאום עם ארגוני הפיקוח החברתיים, אימצו תיוג זה, גינו את הצעירים, ויצרו "פאניקה מוסרית" בקרב קבוצות חברתיות, ליברליות או שמרניות, שהזהרו בידי התקשורת ומערכות המדינה כי צעירים אלה פוגעים בערכי החברה ומסכנים את יציבותה. לאחר מכן עיצבו המדינה וארגוני הפיקוח החברתי שלה מנגנוני שליטה ופיקוח על אותם צעירים בתחומי החינוך, המשפט והרווחה, והסעד. עם שוך הפאניקה חדרו ערכים מסוימים של אותה תרבות צעירים מורדת אל התרבות הדומיננטית, ויצרו שינוי איטי בערכי החברה.

ב. בישראל

קבוצת הגיל והיחידה התרבותית "בני נוער" ישראלים תוצג כאן כעומדת בניגוד לדימוי הכוללני, המציג את מרבית בני הנוער כהולכים בתלם שהוכתב להם על-ידי "תרבות ההורים" או על-ידי תנועות הנוער החלוציות והמגייסות. החריגים הם נערים "אנטי-חברתיים, סוטים ועבריינים"⁷. יחידה דורית זו הייתה מגוונת ביותר מבחינת דפוסי התרבות שיצרה וחוותה, והדבר בא לידי ביטוי ביחסה לביטלס. קבוצת בני ה-13-18 לא זכתה עד כה להתעניינות במחקרים בני-זמננו על שנות ה-50 וה-60, בניגוד למחקרים על ילדים צעירים יותר באותם עשורים, או על צעירים אחרי צבא.⁸ דווקא בקבוצת גיל זו ניתן למצוא ניצנים של גילויי מחאה לצד קונפורמיות, שבאים לידי ביטוי בתחום התרבותי. חלקים מבני הנוער, ברובם המכריע בנים, לא ראו בעצמם חלק מן הפרויקט הציוני, החלוצי-המגייס, ואף לא תפסו עצמם כ"ילדים טובים" מבתיים טובים. בני נוער אלו פיתחו יותר ויותר זהות אינדיבידואלית, החלו לצרוך תרבות ומוצרים מערביים, עסקו בסתר ובגלוי בפעילות מינית, צרכו ספרות ארוטית ופורנוגרפית, היו מעורבים באלימות שכונתית, ומקצתם היו מעורבים בפעילות עבריינית. הגישה החיובית של מקצתם לביטלס היוותה, בין היתר, הוכחה להסתייגותם מחלקים מסוימים של הפרויקט הציוני.

7 המחקרים החשובים והפופולריים ביותר בתחום הם ללא ספק אלו של עוז אלמוג (אלמוג, 1997; 2004). אלמוג אינו טוען כי כל בני הנוער הישראלים אופיינו בדימוי ובהתנהגות צברית, אולם קבוצת בני הנוער שהוא חוקר ומעניק להם דפוסי התנהגות וצריכה "צבריים", חלוציים ומגשימים, אף שהם נמצאים בשולי התקופה הנדונה במאמר זה, עדיין התנהגו כצברים. רובם בנים ובנות למשפחות מהגרים מאירופה, שנולדו או גדלו בפרק הזמן שבין 1930 ל-1960. על סמך ספרו של אלמוג, **פרידה משרוליק**, אני סובר כי לפחות עד שנות ה-70 היה זה הלך הרוח המקובל. על נערים סוטים ועבריינים ראו איזנשטדט, תשל"ג, 204-209.

8 איני יודע אם אני יכול לכלול את ספרה של חנה יבלונקה (יבלונקה, 2018) ברשימת המחקרים העוסקים בבני התקופה, שכן הוא נסמך ברובו על זיכרונות של 28 מרואיינים ומרואיינות ילידי שנת 1948 מן הפרספקטיבה של חייהם המאוחרים שהתבגרו לתוך שנות ה-60 ומתארים את התקופה באור חיובי מדי. המקורות הבעייתיים שהספר נסמך עליהם מונעים ממני להעמיק בו לצורך מאמר זה. יש לציין כי מעטים המחקרים העוסקים בתרבות צעירים ובני נוער "אשכנזים" עירוניים בשנות ה-50 וה-60, זולת אלו שהיו מאורגנים בתנועות נוער. קיימים מחקרים רבים יחסית על דפוסי הקריאה של נערים ונערות בגיל הבגרות, אך גם שם באה התרבות ההגמונית לידי ביטוי בולט בהשוואה לזו של המתנגדים לה (שיינבלט, 2009; שיכמנטר, 2014; מירב, 2013; שחר, 2014; Dar, 2018). טל אלמליח וענת קדרון, במאמרם החשוב על מחאת צעירים בישראל בשנים 1967-1977, מייחדים מקום לגילויי מחאה אף בתקופה שקדמה לשנת 1967, אולם הם אינם מבדילים בין צעירים לבני נוער, ודבריהם נסמכים בעיקר על מקורות שנוצרו על-ידי "תרבות ההורים" – בעיקר ארגוני מפלגת השלטון מפא"י ועיתוניה. התמונה העולה ממחקרם היא יותר פחדי "ההורים" מאשר מעשי הצעירים (אלמליח וקדרון, 2017). מחקר יוצא דופן בתחום תרבות הצעירים, אם כי אינו מקדיש מקום נרחב לבני נוער, הוא מחקרו של ניסן שור על תרבות המועדונים בישראל (שור, 2008). ראו גם היילברונר 2014; 2019; 2018. Heilbrunner.

התנהגותם התרבותית של בני נוער אלו נבעה אף מן הסביבה שבה גדלו. דפוסי צריכה, דפוסים אורבניים ודפוסי מגורים חדשים החלו לבוא לידי ביטוי בשנות ה־60, ומהן צמחה תרבות נוער חדשה. נוצרו מרחבים עירוניים חדשים: כבישים שבהם נהגו בני הנוער ללא רישיון נהיגה במכונית ההורים או בקטנוע; בתי קפה ובארים שבהם ישבו עם בני ובנות זוגם; מועדוני ריקודים ומועדוני לילה (דיסקוטקים) שבהם לצד הריקוד בקבוצה או בזוגות ניתן היה להבחין בריקוד של יחידים;⁹ וכיכרות וגנים ציבוריים בשכונות של המעמד הבינוני, שם נפגשו בני נוער, בנים ובנות, למטרות רומנטיות, ובהם אף התחוללו מעשי עבריינות ואונס, ומאבקי שליטה בין קבוצות בני נוער שונים על מרחב ציבורי, כפי שמלמד "שיר השכונה" שעליו נעמד בהמשך. אף בתחום הפרטי התחוללו שינויים בחיי בני הנוער. בחדרים הנפרדים לבני נוער בבית ההורים נוצרו דפוסי חיזור, דפוסי מיניות חדשים, ודפוסים חדשים של התנגדות להורים. מחדריהם של בני הנוער נשמעו צלילי מוזיקה חדשה, בין היתר המוזיקה של הביטלס. התנהגותם אף זכתה למעין לגיטימציה מ"תרבות ההורים" כאשר הם הובחנו כקבוצה ייחודית, בעלת יכולת כלכלית לקניית מוצרי צריכה. פרסומת אופיינית בעיתונות הישראלית לבירה שחורה "מאלט" – "החברה קוראים לזה בירה שחורה" (נספח 3) – הראתה ארבעה בני נוער דמויי הביטלס, המכנים עצמם "חיפושיות השכונה" (ישנה כאן רמיזה ל"שיר השכונה" הידוע, אשר נאסר לשידור באותם שנים בשל תכניו הבעייתיים) והכיתוב בפרסומת מציג אותם כ"שובבים רעננים, שמחים ומלאי חדות חיים".

לסיכום, החל מסוף שנות ה־50 אפשר להבחין בישראל בתרבות נעורים חדשה של בני נוער ממעמד בינוני, המנסה לחקות את מקביליהם באירופה ובארצות הברית.¹⁰ בעקבות ויליאמס, ניתן לכנות שינוי ערכים תרבותי זה "רכיב תרבותי עולה". אומנם ויליאמס מבחין ב"רכיב עולה" כקשור לעליית מעמד הפועלים ולהתחזקותו בישראל של סוף שנות ה־50 ותחילת שנות ה־60, אולם מדובר בהתחזקות הבורגנות הישראלית, שאליה משתייכת קבוצת הגיל גיבורת המאמר – בני נוער ממשפחות בורגניות (היילברנר, 2018). עד שנות ה־60 נטו דפוסי התרבות והמנהגים של בני נוער אלו, לערכים ולתרבות שעמדו בסימן

9 יריב נאמן, "איפה החזון? בדיסקוטק...", **מעריב לנוער**, 27.12.1966.

10 בני התקופה כינו קבוצה מובחנת זו בכינויים רבים. הנה כמה מהם, שמסתמכים בעיקר על רמת ההשכלה ועל תרבות הצריכה של בני נוער אלו: חברה סלונית; נוער לומד; דור האספרסו; לאן הערב; נוער זהב; נוער הרחובות השאנני; נוער חופשי חילוני. הגדרה נוספת, המסתמכת על מצבם הכלכלי של ההורים, היא "צעירים בעלי ייחוס אבות", ואחרת, המסתמכת על מיקומם הגיאוגרפי של בני הנוער – "נערים מרובעי הצפון המיוחסים".

התרבות הדומיננטית, המגויסת-החלוצית-הצברית, אם כי לא לחלוטין. אף כי במהלך שנות ה-50 חלה בערכיה שחיקה מסוימת, ומקצת מקרב בני הנוער הישראליים יצאו כנגדם כבר אז (לדוגמה, "החברה הסלונית", היילברונר, 2014), הרי עדיין ניתן לראות בה, בעשור הראשון, התרבות הדומיננטית (אלמוג, 1997; הלמן, 2012; 2020; רוזין, 2008). החל מסוף העשור, עם התגברות ההשפעה המערבית-הצרכנית על בני נוער ממשפחות מערביות, אך לא רק עליהם (שיינבלט 2017), החל לבלוט "הרכיב העולה" – תרבות עירונית של בני נוער וצעירים ממעמד בינוני לצד "רכיבים שיוריים" שעדיין בלטו בחברה הישראלית. "הרכיב העולה" בקרב בני נוער בא לידי ביטוי בתרבות צרכנית, נהנתית ועבריינית יותר, ופחות פוריטנית. עלייה וצריכה של אובייקטים מוכוונים צעירים, בפרט מוזיקת רוק'נ'רול, היו מרכיבים מרכזיים ב"רכיב העולה", שאפשר אף לכנותו תרבות משנה (Subculture) של חבורות "סלוניות". בניגוד לתרבויות המשנה של צעירים ממעמד הפועלים בבריטניה, שהיוו דרכים להביע ולפתור מתחים וניגודי מעמדות באמצעות פרקטיקות של פנאי, בישראל הייתה "תרבות המשנה" דרך לפתור מתחים וניגודים עם תרבות ההורים בעלת האתוס החלוצי, המגשים והמגייס. תרבויות המשנה "הסלוניות" הישראליות התנגשו עם התרבות הדומיננטית, "תרבות ההורים", אך גם שילבו בתוכם את מציאות החיים של המעמד הבינוני, כפי שזו נחווה על ידי "תרבות ההורים" הבורגנית. "הסלון הבורגני" שימש זירה להתנגדות להורים באמצעות צורות ומבנים של תרבות פופולרית מכוונת לצעירים – הפטיפון, תקליט רוק'נ'רול, הג'ינס, שתייה לשוכרה – וכל זאת בלב האייקון הבורגני הקלאסי, חדר האורחים.¹¹ כבכל תהליך תרבותי, גם תהליך זה לא הושלם בעשור השני ונמשך לתוך שנות ה-70, עת חדרו לתרבות בני הנוער והצעירים אלמנטים נוספים, שהפכו את תרבות הנעורים העולה לתרבות נעורים דומיננטית (מאוטנר, תשס"א; סרוסי ורגב, 2013; היילברונר, 2014).

יש הרואים בעשור השני, שהחל בסוף שנות ה-50, עידן לימינלי שבו המשכיות ושינוי מתקיימים זה לצד זה. צורות "שיוריות" מערכי החברה החלוצית-היישובית ("ארץ ישראל הישנה והטובה"), שעדיין היוו מרכיב מרכזי בתרבות הצעירים הישראליים בשנות ה-50, לא נעלמו לחלוטין בעשור השני. "רכיבים שיוריים" המשיכו להתקיים, לעתים התנגשו ולעתים "חיו בשלום" עם דפוסי תרבות הצעירים הישראליים החדשה בשנות ה-60. כך לדוגמה המשיכו תנועות הנוער להוות מוקד משיכה לבני נוער, אך הן סבלו מירידה

11 על תרבויות משנה של צעירים בריטים ממעמד הפועלים, ראו McDonald, 2021, 419.

במספר החברים, בעיקר בערים במרכז הארץ.¹² בני נוער רבים עדיין היו חברים בהן, אך בעת ובעונה אחת היו חברים או אף השתתפו בפעילויות ימי שישי של בני נוער ב"חברות סלוניות",¹³ או נטלו חלק בחברות נוער ממעמד בינוני (כחבורת הוד שביט, השדואס [הצלילות] או חבורת הפלאטרס בצפון תל אביב), שנפגשו ופעלו ברחובות תל אביב ואימצו דפוסי פעילות של חברות נוער מערביות כ"טדי בויס" ו"המודס" הבריטים.¹⁴ גם בדפוסי הפעילות של תנועות הנוער החלוציות והמגייסות נִכְרָה אמביוולנטיות, כמו למשל האזנה לשירי הביטלס המושמעים בפטיפון בקן התנועה (כפי שנראה בהמשך), צפייה בסרטים אמריקניים, התנהגות מינית שאינה מוסרית בקן התנועה, ואי-הקפדה על מדי התנועה.¹⁵ רבים אחרים גיבשו זהות אינדיבידואלית ללא השתייכות לחבורה כזו או אחרת, ואימצו לעצמם דפוסי תרבות מערביים, כגון תליית כרזות (פוסטרים) של כוכבי מוזיקה, שמיעת מוזיקת פופ ורוק, קריאה בספרות ארוטית או פורנוגרפית (היילברונר, 2019), עישון והתבודדות עם בני זוגם או בנות זוגם בחדרם הפרטי, או כאינדיבידואלים

-
- 12 החברות בתנועות נוער: לקט סטטיסטי. **מגמות** י' א, 2, תשכ"א, 191–194.
- 13 שושנה מילך, "מסיבה", **משלנו. בטאון תלמידי ביה"ס הריאלי העברי חיפה**. הכתות התיכוניות, 1, תשכ"ב.
- 14 על השוואה בין אלימות חברות נוער ממעמד בינוני בישראל לחבורות דומות באירופה, בעיקר "מודס" הבריטים, ראו, "זו הדרך". **שבועון. בטאון המפלגה הקומוניסטית הישראלית**, 21.10.1965. ("...השתתפתם של בני טובים מהשכונות הצפוניות בהתפרעויות... במשטרה טוענים כי ההתפרעויות מזכירות תופעות דומות של בני נוער בערי קיט באירופה").
- 15 בגימנסיה הרצליה מספר התלמיד רפי אונגער מכיתה י' על נערה ב"צופים" שרצתה למרוד, הלכה למסיבות ויצאה עם כמה בחורים. החברה החלו לכנות אותה "פרפרית", ולכן החליטה לחזור למוטב "לפני כל הבילבול הפתאומי והמשונה הזה", "פרפרית". **הדים, בטאון תלמידי גימנסיה הרצליה**, ד, תשכ"ג, 19; ראו גם, "דני והמועדון". **חיפה העובדת. שבועון מועצת פועלי חיפה**, 6.2.1967 [ללא מחבר]: "למה אני לא הולך למועדון...? אף צעיר לא יבקר בו. דחילק. תן לי כורסא נוחה, ופטיפון עם תקליטים טובים, ועיתונות טובה ומגוננת (לא רק 'דבר' 'אומר') וקצת אטמוספירה... מה אני רוצה? תן לי חוג לארכיאולוגיה למשל או לחידושי מדע או להתפתחות הטכניקה, ותן לי אותם ככה, כמו שצריך ולא מפי מרצה שמדבר במליצות של סבא שלי..."; עופרה גיל כותבת ב"לבטים". **ניב התלמיד - עירוני א חיפה**, 2, תשכ"ב, 10–11: "בודד עמד ברחוב, כשחולצתו דבוקה אל גופו... מבעד לדלת הבית הפתוחה שמע את צלילי הסואנים של הפטיפון הגועש. רוק, רוק, רוק אנד רול, וצעדי רגלים טופפות, מקפצות בתזזית, בשיגעון, ורעם ושואן, וצחקוקי נערות... מזדחלים לנשמתו, עד שנדמה עליו כי עוד רגע יחנק. הוא חש גועל נפש ובחילה איומה... אין לי מה לעשות כאן... מבעד לחלון הפתוח ראה את יוסקה, זה שהיה 'השרוף' שבתנועת נוער... אותו יוסקה בחולצה שחורה, מכנסי גינס, סגריה בפה, חיוך שחצני מתפתל אנה ואנה... תכנס, למה את עומד בחוץ? אבל יש לו בחינה וחוץ מזה הוא לא יכנס לאותו בית מתועב. אך בטרם הספיק לומר את דבריו, מצא עצמו במרכז החדר... צוחק, צועק, נסחף בזרם...". בכתבה אחרת, תחת הכותרת "שדות ירוקים בראש המצעד! מדוע נמשכים בני נוער אחר פיזמונים לועזיים", מתוארת

בתחום הציבורי.¹⁶ מתוך תהליכים סותרים אלו ובמהלך דיאלקטי נוצרה תרבות חדשה וזהות תרבותית צעירה חדשה, שהגיעה לבשלות בשנות ה-70.

3. התקבלות הביטלס בקרב בני נוער

מתודולוגיה

בחלק זה של המאמר אסקור התבטאויות של בני נוער ישראלים בכתבי עת של בתי ספר תיכוניים, בעיתון הנוער **מעריב לנוער** ובמספר מכתבים לרשות השידור. תקופת הזמן הנסקרת היא בין 1964 ל-1967. אלו שנים שבהן התחוללו במערב ובישראל ויכוחים סביב ערכם המוזיקלי, החברתי והתרבותי של הביטלס. בשנים 1964 ו-1965 אף התמקדו הוויכוחים הייחודיים לישראל סביב האפשרות להזמין את הלהקה להופעה בארץ. לאחר מלחמת ששת הימים מסיבות רבות שאין המקום להעלותן כאן – אך עיקרן ההכרה העולמית בייחודם ובתרומתם המוזיקלית של הביטלס, הכרה שאליה **הצטרפה ישראל**, וכן היעלמות תופעות "הביטלמניה" עם הפסקת מסעות ההופעות של הלהקה – נעלמו כמעט לחלוטין הוויכוחים סביב ערכם התרבותי. הוויכוחים שהתנהלו בקרב בני נוער בשנים אלו מספקים לנו עדות מעניינת לגבי מקומן של תרבויות צעירים עולות, דומיננטיות ושיווריות בחברה הישראלית הצעירה.

16 גיליאן מיטשל מתארת כיצד משנות ה-50 וה-60 היה מצבם הכלכלי של הורים מן המעמד הבינוני טוב דיו כדי לאפשר לבני נוער לחיות בחדרים משלהם, שם חוו הצעירים את תרבות הרוק ללא שיתוף הוריהם בחוויה, אך מאידך גיסא, יכלו להיכנס לוויכוחים עימם. בחדריהם הנפרדים, בניגוד לסלון המשפחתי, יכלו בני הנוער לנגן ולשמע בקולי קולות מוזיקת רוק, ובכך לא רק חוו זאת ללא הוריהם, אלא אף פחתו המתחים. עם זאת, המוזיקה שבקעה מהחדר הפריעה להורים, שלא פסקו להעיר לילדיהם על כך, דבר שהגביר את המתח הבין-דורי. מיטשל מציינת כי בקרב מעמדות הפועלים ניכר יותר שיתוף בין-דורי בין הורים לילדיהם בחוויית מוזיקת הרוק (Mitchell, 2020; 2021). אימו של ג'ורג' האריסון ואביו של פול מקרטני היו מעריצים של הביטלס עוד בטרם התפרסמו, וילדיהם ניגנו בפניהם שירי רוק/נ'רול בסלון, שהיה חדר ההתכנסות העיקרי של המשפחה. לעומתם, מימי, דודתו הבורגנית של ג'ון לנון, גערה בו על הרעש שהשמיע בכל פעם שהוא, יחד עם מקרטני, היו מסתגרים בחדר ומנגנים. אף בישראל ניכרו תופעות דומות בקרב משפחות בורגניות. ישראל אברהמי, תלמיד שמינית בפתח תקווה, מתאר את המריבות האין-סופיות בין הורים לילדיהם על רקע המוזיקה הרועשת הבוקעת מחדר הילדים והלבוש "הפרובוקטיבי" של התיכוניסטים. ישראל אברהמי (י"ב), "צער גידול בנות". **המעורר. בטאון תלמידי בית הספר התיכון ע"ש י"ח ברנר**, פתח תקווה, חוברת ב, שבט, תשכ"ו. עדנה כהן (י"ב) – "החכמה באה עם האכזבות" ("בקשתי להיות לבד. כך פשוט עם עצמי להיות חופשיה בלתי תלויה...") מתוך **בטאון. בי"ס תיכון עירוני ו', תל אביב, 1, חנוכה, תשכ"ז**.

מתוך כ־50 עלוני בתי ספר תיכוניים, שבהם רוב מוחלט לבני נוער ממשפחות ממוצא אירופי, בחרתי 30 מכתבים למערכות העלונים, וקבוצות דיון המביעות דעות שונות על הלהקה.

בניתוח המקורות נייעזר בגישתו של חוקר התרבות הבריטי ריימונד ויליאמס, גישה שהוזכרה בפרק הקודם, ובה החלוקה שערך בין "תרבות עולה", "תרבות דומיננטית" ו"תרבות שיווית". בתמיכה הבלתי־מסויגת בביטלס, המלווה בהתבטאויות נגד "תרבות ההורים", נראה ביטוי ל"תרבות נעורים עולה". את ההתנגדות הנחרצת הבאה לידי ביטוי בכתיבתם של בני הנוער החוזרים על טיעוני "תרבות ההורים" ונשענים על קביעות המביעות את ערכי התרבות הארץ־ישראלית המגויסת, החלוצית, נגדיר "תרבות דומיננטית". ואילו את המתבטאים נגד הביטלס, שכתבתם מגלמת תהליך תרבותי שבו מקור ההתנגדות לביטלס אינו בהכרח מרכיב מן העבר, אלא מרכיב אפקטיבי בהווה ושריד מתחום חשוב בעבר, ובכתיבתם משולבת תמיכה מסויגת בלהקה, נשייך ל"תרבות נעורים שיווית". חשוב לזכור שכפי שציין ויליאמס, החלוקה שערך דיכוטומית, וניתן למצוא רכיבים תרבותיים חופפים, כך גם בהתבטאויות בנושא הביטלס. בקרב התומכים בהם והמייצגים "תרבות עולה" אפשר למצוא כאלה המתנגדים לתופעות תרבותיות דומות, ולהיפך – במתנגדי הביטלס אפשר למצוא כאלה הנוטים לתמוך בתופעות אנטי־ממסדיות אחרות. ולבסוף, יש לזכור שהתבטאויות בני הנוער אינן מעידות באופן מלא על זהותם התרבותית, ויש בהן ממד זמני שמושפע מהלכי הרוח של בני נוער בגיל ההתבגרות.¹⁷

17 לדוגמה, הנער נתן נתניהו מתיכון הריאלי בחיפה מתנגד להענקת תואר אבירות לביטלס, אך זמן מה לאחר מכן, בהתייחסו לאייבי נתן, שנתפס כמורד וכממרה את פי הממשלה בעקבות טיסתו למצרים במטרה לדבר עם נשיא מצרים נאצר "מעל ראשי מנהיגי ישראל" ראה בכך הנער פעולה ראויה לשבח. נתן נתניהו, "בעת פרסום אות כבוד של האימפריה הבריטית ל'חיפושיות' החזירו אישים ידועים אות כבוד משלהם". **דרך אגב, בטאון הכתות התיכוניות באחווה**, 1, תשכ"ו, 15. "האם פעולותיו של אייבי נתן ראויות לשבח או גנאי?" שם, 3, תמוז, תשכ"ו, 24. כך אף נער אלמוני בבית הספר האזורי שפיר, המגנה את "הצדדים האפלים" בשיירי הביטלס, ובה בעת אומר כי סרטם "לילה של יום מפרך" אינו כה גרוע, "ואם לא נקח בחשבון את הפזמונים, הרי אין כל סיבה שנשלול אותם בבידור". "הפזמונים". **בגבעה, בית הספר האזורי שפיר**, 1, תשרי, תשכ"ו, 14.

לצורך מאמר זה, ותחת החלוקה הוויליאמסית, נעמוד על ארבעה מרכיבים ביחס לביטלס, ונבחן את מגוון התגובות להם בקרב בני הנוער.

1. המוזיקה של הלהקה. 2. שאלת הופעתם בישראל. 3. התנהגותם ומראם החיצוני.
4. התגובות להענקת תואר חברות במסדר האימפריה הבריטית ללהקה.

“תרבות נעורים עולה”

המוזיקה – מרבית ההתבטאויות של בני נוער (בנים ובנות) בעד הביטלס התמקדו במוזיקה שיצרה הלהקה. בני נוער אחדים מציינים שהקימו להקה המנגנת את שירי החיפושיות או שהם מחפשים נגן שמוכן להצטרף ללהקה כזאת.¹⁸ אחרים מציינים את התלהבותם מן הלהקה. בתיה ילין כותבת: “תמיד הם היו אויבי הגדולים ביותר. אתמול שמעתי אותם עוד פעם והדם זרם בי בחוזקה. הקצב המטורף געש בי פתאום והסעיר את כולי. חשתי רצון עז להצטרף לצרחותיהם. פתאום הרגשתי מה פירוש להיות בת נעורים המסוגלת להפוך את העולם. החיפושיות הבעירו בי את הניצוץ הזה. אומנם הסלוניות [מסיבות סלוניות] עדיין אויבי הגדולים אך מעתה לא אאטום את אוזני לחיפושיות”.¹⁹ אחדים משתמשים במוזיקה של הלהקה כדי לצאת נגד ההגמוניה של מוזיקה קלאסית אשכנזית, ותומכים בהגעתם של הביטלס לישראל. כך הנער ז’וז’ו מבאר שבע: “אתם לא יודעים מה זה ‘החיפושיות’? חיפושיות עם ה’ הידיעה... החיפושיות הם האמנים הגדולים ביותר בהיסטוריה... מי זה בטוב? מה זה שוברט? למה מוצרט? יחי הביטלס... אנו נביא את החיפושיות לארץ”.²⁰ הטיעון המקובל ביותר היה “שמעתי את שיריהם... השד אינו כה נורא”, או “במה שירי הגשש החיזור טובים על אלו של החיפושיות?”²¹ במכתב לרדיו כותבת הנערה בתיה מזור שאומנם “יש ליצור איזון בין שירים עבריים ללועזיים, אך את הביטלס כמעט ולא משמיעים בגל הקל למרות שהם הפכו לשעיר לעזאזל...”.²² היא אינה מבהירה למה כוונתה ב“שעיר לעזאזל”, אך אני משער כי כוונתה למיעוט ההשמעות של

18 **גבעתון: בטאון לאינפורמציה, בידור ופרסום – בטאון לגבעתיים והסביבה** – 2.10.1964. “צעירים מדרום גבעתיים הקימו את להקת ‘הברקים’, המנגנת על 3 גטרות ותוף שירי החיפושיות”.

19 בתיה ילין, “בעד החיפושיות”. **מעריב לנוער**, 24.1.1967.

20 פתבי **מעריב לנוער** יוצאים לבאר שבע. בועז בן ברוך. “חופש החיפושיות”. **מעריב לנוער**, 9.6.1964.

21 “הפזמונים”. **בגבעה**. עמ’ 15.

22 ארכיון המדינה, מכתבי מאזינים, גל-10/6857 – 20.12.1964.

מוזיקה לועזית בגלל ההתנהגות והשם הרע שיצא ללהקה (ייתכן אף כי הקושי בהבנת המשפט אינו נעוץ במילים "שעיר לעזאזל", אלא בשימוש במילה "למרות" במקום "מפני" או "בגלל").

כחיזוק לדעות שהוצגו עד כה אוסיף דוגמה מהתרבות החזותית. מייד עם סיום מלחמת ששת הימים הופיעה קריקטורה בעיתון הנוער **הד שקמים** (נספח 2), שבה נראים הביטלס בתספורתם הישנה (בשנת 1967 הם כבר נראו אחרת, אך הדימוי החדש טרם הגיע

התנהגות ומראה חיצוני – לא ניתן היה למצוא בקרב בני הנוער דעות רבות על התנהגותם, אולי בגלל חוסר המידע. איש מהם לא ראה את הלהקה בהופעה, ואף לא צפה בתמונות של הלהקה בהופעתה. הנער ארנון וילסון, שכנראה שמע על מעשי האלימות ברחובות ובאולמות בעקבות הופעת הלהקה, כותב: "יש להכריז על הלהקה כגורם טוב ומועיל... נכון שנגרמים נזקים לאולמות אך היכן יתפרק הנוער מהמתחיות שבו – במעשי אלימות ברחובות".²⁷

הענקת תואר חבר מסדר האימפריה הבריטית – אף שדעות בעד ונגד הענקת התואר לא נוגעות ישירות לתרבות ולחברה הישראליים, יש בתמיכה בצעדי המלכה כדי לומר דבר או שניים על היחס לביטלס. ברב־שיח בבית הספר הריאלי בחיפה הביע תלמיד אחד תמיכה בהענקת התואר. ארנון וילסון טוען כי הלהקה "נודעת כגורם טוב ומועיל". ולכן, לטענתו, "זכאים החיפושיות לאות כבוד".²⁸

כסיכום לחלק שעסק ב"תרבות נעורים עולה" אציג שורה של דעות חיוביות מתחומים שונים מתוך מקור אחד. בקיץ 1966, עת מדינות המערב כבר הכירו בערכם האמנותי של הביטלס (בעקבות אלבומם "Rubber Soul"), קיימו כתבי הנוער של **מעריב לנוער** משאל פנימי על היחס לביטלס. 12 כתבים וכתבות הביעו את דעתם על היבטים שונים בוויכוחים סביב הלהקה. דעותיהם מציגות ביטוי אמיתי ל"תרבות נעורים עולה". רוב מכריע מהם

27 **דרך אגב: עיתון תלמידי ביה"ס הריאלי העברי בחיפה** הכתות התיכוניות – אחוזה 1, תשכ"ו.
28 ארנון וילסון, **דרך אגב: עיתון תלמידי ביה"ס הריאלי העברי בחיפה** הכתות התיכוניות – אחוזה 1, תשכ"ו.

הביעו דעות חיוביות על הביטלס, ואף ניצלו את ההזדמנות להביע במשאל ביקורת נוקבת על "תרבות ההורים". הדעה השלטת הייתה "מדוע המבוגרים מחליטים עבורנו מה לשמוע ומה לראות".²⁹

תרבות דומיננטית

המוזיקה – כפי שמציגה הציטיטה בתחילת התקציר של מאמר זה, שפורסמה ערב פרוץ מלחמת ששת הימים, המוזיקה של הביטלס עוררה רגשות דחייה והתנגדות בשם המוזיקה הארץ-ישראלית "הישנה והטובה". שירי הביטלס נתפסו כבעלי מוסריות מפוקפקת, בעיקר כאשר הם מושרים על-ידי בני נוער העוסקים בעבודת אדמה חלוצית.³⁰ בנימה דומה כותבים מספר נערים ונערות המשבחים שירים עבריים ארץ-ישראליים, הנעלים (מבחינתם) על מוזיקה לועזית, המזיקה ללימודים. אלמוני כותב על הירידה המוסרית העצומה שרואים באנגליה ובאמריקה, ואחד הגורמים לכך, לטענתו, הוא השירים של החיפושיות, שהם בעלי "צדדים אפלים".³¹ ובכלל, טוענים כמה נערים, "המוסיקה של

29 הנה מבחר מן הדעות: "תנו לנו לכבד את עצמנו. ההחלטה נובעת מפחדנות. המחנכים אינם מאמינים בנו" (גלית תמרי). "האם הופעתו של קליף ריצ'ארד על רמה גבוהה] יותר. מי שמוצא יופי מיוחד בשירי הביטלס, 'תנו להם, ויהנו!' (שרה כבודי). "אין למנוע את הגעתם. איך אפשר לקבוע איזהו האמן הרצוי להראות ואיזהו האסור, בו בזמן ששניהם מציגים אותו סוג אמנות?" (יחזקאל כהן). "אנו אוהבים אותם ועקומת הפשע יורדת במקומות בו הם מופיעים. מי שם קבוצת אנשים בעלי דעה מסוימת לשר ולשופט עלינו. שיבדקו ראשית את יסודות החברה הישראלית ואז יבחנו את הנוער. אין למנוע מאיתנו את אשר היה ראוי הנוער בשאר עולם" (אירני איזקסון). "החיפושיות הם תופעה חולפת לטירוף חושים. ההגיון אומר כי הרחקת החיפושיות תהיה בריאה מאד אבל אסור לאסור את בואם במשטר דמוקרטי. זה יכול להיות תקדים לאסור על בוא בעתיד של גוף בעל דעות פוליטיות" (יוסי ביילין). "במקום שנער מסויים יסתובב ברחוב אפל, יפוצץ נורות ויילל ככלב שוטה תנו לו להתפרק בהופעת החיפושיות" (דב גרינס). "מי קובע מה טוב לנוער? כל עוד ישראל דמוקרטית הרי שכל נסיון לפיקוח תרבותי הוא מסוכן" (משה קרוי). "מי שמך שר ושופט עלינו? אין הועדה יכולה לפסוק בנושא" (דני דודס). "חבל מאד לנוער על שהפסיד הופעה טובה ובידור מעניין בשל איסור מגבוה בטענות שווא מפוקפקות" (אברהם גלאי). מתוך מחקר כתבי נוער "יה-יה-יה" בעקבות ההחלטה לאסור על כניסת החיפושיות. **מעריב לנוער**, 23.6.1966.

30 נעמי בליזר מגנה את הנערים "המזמרים לעצמם שירי חיפושיות בעלי רמת מוסריות מפוקפקת" בעת יום עבודה במחנה מגידו. "יום עבודה". **דרך אגב: עיתון תלמידי ביה"ס הריאלי העברי בחיפה** הכתות התכונניות – אחוזה, א-ג, פורים, תשכ"ה, 24.

31 "השירים הלועזיים אינם מגיעים לקרסולי שירים עבריים כ'מה הוא עושה לה' או 'אל תעברי לבד ילדה ברחוב'... הילד יושב עם טרנזיסטור ומוותר על שיעורי בית. האזנה לשירי החיפושיות ושירים לועזיים מזיקה ללימודים". "הפזמונים". **בגבעה**, 15.

הביטלס כה נחותה וצווחנית, שבעוד זמן קצר לא נשמע יותר על להקת חיפושיות הקצב: הצלחתם רגעית בלבד, הם מתחילים לה[י]מאס".³²

התנהגות ומראה חיצוני – הפעם הראשונה שבה מוזכרים הביטלס בעיתונות הנוער היא בתחילת ינואר 1964. השבועון **מעריב לנוער** הקדיש את עמוד השער לתמונה אייקונית של נערות בהיסטריה בהופעה של הביטלס. לתמונה לא נלוו כתבה או מאמר דעה על התופעה (נספח 1). יש לשער כי את תמונת השער ואת כותרתה – "כך מקבלים בני נוער בעולם את השנה החדשה" – קבעו מנהלי העיתון ולא בני הנוער, ובכך הביעו בעצם את עמדתם לגבי ההתנהגות המסוכנת של הלהקה.

אכן, הטיעונים שהושמעו נגד הבאת הביטלס לישראל נשענו במידה רבה על התנהגותם על הבמה, על שערותיהם הארוכות ועל תגובות המעריצות. על סמך זאת, ומתוך חשש לפגוע במוסריותם של בני הנוער ובסיכויי התגייסותם לשרת את המדינה, החליטה הוועדה הבינ-משרדית להבאת אמנים לישראל לאסור על הגעת הלהקה.³³ בשם ערכים אלו כתבו אף בני נוער נגד הביטלס.

למרבה הפלא, הביטלס מוזכרים לראשונה בעיתונות נוער ישראלית חודשים רבים לאחר פרסומם בבריטניה. תחת הכותרת הבעייתית – "שגעונות לידתה של שנה אזרחית חדשה" – אשר קבעה את טון היחס השלילי ללהקה לשנים הבאות, נכתב במערכת העיתון משפט שתמי על רביעיית החיפושיות ועל דומיה.³⁴

הדעה כי במראם החיצוני ובהתנהגותם הפומבית גורמים הביטלס נזק למעריציהם מלווה את בני הנוער המביטים על "המשבר הרוחני בו נמצא העם האנגלי... בעקבות חיקוי התנהגות הביטלס... המוני נערים ונערות רובם ככולם בני טובים מהלכים בריש גלי בחוצות לונדון בתספורת 'החיפושיות' המשונה שלהם, אין ספק כי אומה זו יצאה מדעתה...".³⁵

32 "חיפושיות הקצב אינם זמרים כלל, אלא חבורת צווחנים עם גיטרות ביד, היודעים לנצל את חולשת הקהל ולהביאו לידי היסטריה. לדעתי אין הנוער מתלהב משירתם, אלא מצוחותיהם ותנועותיהם...". יוסף שלום, "קליפריצארדיזם". **אשדודית. עיתון חברת התלמידים. ביה"ס התיכון אשדוד**, 3, תשכ"ד, 1964 עמ' 12. א' תיכון, "חיפושיות בצבע אדום". **מעריב לנוער**, 16.11.1965. על להקות מוזיקה בצ'כיה. 33 ארכיון המדינה-גל-8/1426 – הוועדה להבאת אמנים מחו"ל – 26.5.1964. מנימוקי הוועדה – "אין ללהקה ערך אמנותי. הלהקה גרמה להיסטריה המונית של בני נוער". 34 "רביעיית החיפושיות והחברות הרבות המחקות אותן נגנו ב-1200 מקומות בידור ומועדונים". **מעריב לנוער** 14.1.1964.

35 **במערכה. בטאון הצבור הספרדי ועדות המזרח**, כסלו, תשכ"ז, עמ' 5.

משבר רוחני זה בא לידי ביטוי בין היתר בשערם הארוך והמלוכלך. י' עבאדי מכנה את החיפושיות "דמויות נלוזות" בשל תלבושתם ושערותיהם, ותחת הכותרת "אנגליה הפאר שחלף" מוסיף כי המשבר הרוחני שבו נמצא העם האנגלי נובע "מחיקוי התנהגות הביטלס, דרכיהם ותספורתם הנלוזות ובהליכותיהם הנלוזות עוד יותר".³⁶ יריב נאמן טוען כי בני נוער שייכנסו "למספרה ברח' אלנבי בבקשה לתספורת בסגנון הביטלס... [ישולחו] החוצה בזעם".³⁷

המוקד המרכזי לדעות האנטי-ביטלסיות היה בתנועות הנוער. נערות ונערים מסניף גלבווע וסניף נחשון בתנועת בני עקיבא הביעו את דעתם על מפגש שערכו חברים בתנועה, שבו הושמעו תקליטי הביטלס. הנה כמה מן הדעות: "ריקנות! ועוד איך...?", "סטיה מהדרך", "אותם אלו ששומעים חיפושיות לא יוכלו בב[ו]א הזמן לשכב על פגז כדי להציל את כיתתם". ובנימה דומה: "אם לא ראית את הנגב מדוע אתה נוסע לאירופה?", "פורקן זול וגירוי יצרים" – היו כמה מן הביטויים שהושמעו.³⁸ דעות דומות הושמעו אף בתנועות נוער אחרות. ההרגשה הייתה כי ישראל, הנמצאת בסכנה קיומית, יכולה להינזק מתרבות ההערצה לביטלס. כפי שכותבת נערה: "לנו בעיות חשובות ורציניות יותר מאשר לכתוב על כפתור החולצה של רינגו". ונערה אחרת כותבת: "...הנוער הישראלי הוא המושלם ביותר... אך לא נותר אלא לקוות שדמותו של הנוער האנגלי שהוא מן הגרועים בעולם... לא ישפיע עלינו".³⁹

בני נוער אחדים מדמים את הביטלס לחיות. בכתבה שעסקה בדעות בתנועות הנוער לגבי הביטלס, כותב נער אלמוני: "לחיפושיות התנהגות פראית וצורתם החיצונית משווה לקופים וצרחותיהם משווים להם מראה של חיות". בנימה דומה כותב חיים לסטובצקי: "חבל על המשטרה. אם מישהוא בכל זאת מתעקש על הפועת חיפושיות יפנה אל אחד הלולים בהם מגדלים עופות ושם יוכל לחזות בהופעה מרשימה של חיפושיות מסוגים שונים". הנער יוסף תמיר התבקש לכתוב לעיתון **תמורות** על היחס לביטלס באנגליה. בכתבה ארוכה הוא מנתח את הנוער האנגלי ואת "האפסות האופפת אותו כיום", ומסיים:

36 שם.

37 יריב נאמן, "מגיפת הבלורית". **מעריב לנוער**, 21.9.1965.

38 אילה בסלי "האם זו ריקנות". **זרעים**, **בטאון בני עקיבא בישראל**, ניסן תשכ"ה, עמ' יד-טו. "תגובות למאמר 'האם זו ריקנות' [לעיל] סניף נחשון בירושלים". שם, שם.

39 "דואר חיפושיות". **מעריב לנוער**, 16.2.1965. רבקה (כתה י"ב), "נוער בחול", מתוך **עלים: בטאון המוסד החינוכי אשרת**, 14.10.1966.

"[הלהקה] מוציאה מגדרה את הנוער ומעבירה אותו לעולם של אקסטזה ולהט פראי מלווים צריחות ושאגות... חיותיות ופראיות". הביטלס הם פרי התקופה, או כפי שמכנה אותם "הסאנדיי טיימס": "הפורקן לריקנות הנפשית של הדור הצעיר הנתון בהיסטריה המונית"⁴⁰.

הענקת תואר חבר מסדר האימפריה הבריטית – כפי שהראיתי בעמודים הקודמים, עיתון ביה"ס הריאלי העברי בחיפה, הכיתות התיכוניות, קיים שיח בנושא "בעד ונגד הענקת תואר אבירות לביטלס". שלושת התלמידים שהשתתפו בו היו חלוקים בדעותיהם. רק אחד מהם הצדיק את הענקת התואר "חברי מסדר האימפריה הבריטית" ושניים התנגדו. נתן נתניהו שהתנגד טען כי "החיפושיות הכניסו מנהגים מוזרים חסרי כל ערך שפשטו והתקבלו אצל בני נוער ברחבי העולם"⁴¹. נתניהו מכיר בכך שבשל תרומתם לכלכלת בריטניה הם זכו בתואר, אך תוהה "האם ללהקת פוחחים זו מגיע... [ת]ן[ו] אר כה נכבד שרק יחידי סגולה... זוכים לקבלו?... ולכן אני מצדיק את אותם שני חברי האימפריה הבריטית שהחזירו את תוארם הנכבד...". מיכל ויס חושבת שהחזרת המדליה על-ידי כמה ממקבלי העיטורים מעידה על "סנוביזם ורגשי עליונות מופרזים...", ובכל זאת אומרת: "לדעתי לא מגיע [ללהקה] לקבל זאת". ויס מציעה שאת הכבוד לביטלס יש לבטא בהכנסת בובות שעווה בצלמם למוזיאון מאדאם טוסו. "אמנם הם הכניסו הרבה כסף למדינה, אך בעד הכסף לא מגיע להם לקבל עיטור. ואין כל ספק שהם הקימו את להקתם... למען הכנסת כסף לכיסם"⁴². ונער אלמוני, כנראה עולה חדש, טוען גם הוא כי לא מגיע "לבחורים שצורחים וצועקים" מדליות.⁴³

תרבות שיווית

כזכור, ויליאמס טוען כי "תרבות שיווית" עדיין מוכלת ופעילה בתהליך תרבותי, לאו דווקא כמרכיב מן העבר, אלא כמרכיב אפקטיבי בהווה וכשריד מתחום חשוב בעבר שהתרבות

40 **מעריב לנוער** 30.3.1965 – "מתנועות הנוער בזעם". חיים לסטובצקי, מתוך מחקר כתבי נוער "יה-יה-יה", בעקבות ההחלטה לאסור על כניסת החיפושיות. **מעריב לנוער**, 23.6.1966. יוסף תמיר, "מכתב מלונדון". **תמורות, ירחון לענייני מדיניות וחברה**, 30.12.1963.

41 נתניהו, בעת פרסום הענק או כבוד, 15.

42 מיכל ויס, שם, 15–16.

43 "בגלל 4 חיפושיות". **שער לקורא החדש**, 1.7.1965.

הדומיננטיות יצקה בו משמעות. ויליאמס מבדיל בין רכיב שיורי שיכול להוות אלטרנטיבה ואפילו מקור התנגדות לתרבות הדומיננטית, לבין ביטוי פעיל של הרכיב השיורי שיכול להסתפח במלואו או בחלקו הגדול לתרבות הדומיננטית, אם זו תמצא לנכון להשתמש בו.

לא מצאתי עדויות רבות לדעות "שיוריות" על אודות הביטלס. נראה כי הנוער הישראלי היה מפוצל נחרצות בדעותיו בעד ונגד הלהקה, ודעות אלו ביטאו "תרבות דומיננטית" או "תרבות עולה". דווקא מספר בנות-עשרה הביעו דעה על הביטלס המכילה רכיב מן העבר, שעודו אפקטיבי בהווה, אך יכול להוות מקור התנגדות, אם כי שולית, ל"תרבות הדומיננטית". אותן בנות מכירות בערכי העבר ומנסות לשמרם, אך בה בעת הן מבינות כי על התרבות הדומיננטית להכיל גם אלמנטים "מתנגדים". במאמר של אוהדת הביטלס נתפסים חברי הלהקה במבט ראשון כמכוערים, מפחידים ומזעזעים, אך "כאשר מתרגלים אליהם נוכחים לדעת שהם חביבים ומאד נבונים". בוויכוח הסוער בסניפים גלבוש ונחשון, שאת מקצת דעותיהם על הביטלס כבר הבאנו, נשמעו בנות הטוענות כי "אני יכולה להיות גם פטרויטית וגם להקריב את חיי למען חברי ולשמוע את קליף. מה דעתכם... האם זו ריקנות?" או: "אין רע בלשמוע פעם ערב תקליטים [של החיפושיות] אך לא רק את זה".⁴⁴ רב"ט גדעון אלון כותב לרדיו, ומלין על ריבוי השמעות של החיפושיות ושל אלביס, לצד מיעוט השמעות של שירים עבריים. האם, הוא שואל, "מורגש קיפוח לפזמון העברי?"⁴⁵ התבטאויות אלו מציגות "רכיבים שיוריים" מהעבר ואפילו מההווה, המתנגדים לביטלס, אך עדיין יש בהן קמצוץ של התנגדות לתרבות הדומיננטית.

סיכום

מאמר זה ביקש להציג את גישתם המודרנית של חלקים מהנוער הישראלי, בעיקר ממשפחות ממוצא אירופי, בכל הנוגע לתרבות פופולרית מערבית. כפי שהראיתי בחלקו הראשון של המאמר, במהלך תהליך המודרניזציה, שלוהו בשינויים עירוניים-תרבותיים שהתרחשו בעיקר בערים במרכז ישראל, חלו בשנות ה-60 תמורות בתרבות בני הנוער בהשוואה לעשור הקודם. שינוי זה, שאנו מכנים "תרבות נעורים עולה", התאפיין

44 צביה כהן, "לונדון במבט חטוף". **למרחב**, 21.4.1965. אילה בסלי, "האם זו ריקנות". **זרעים**. **בטאון בני עקיבא בישראל**, אדר ב' תשכ"ה, עמ' ו. דליה גרינברג, "מודרנית ללא חיפושיות". שם, ניסן תשכ"ה, עמ' יד-טו.

45 ארכיון המדינה, מכתבי מאזינים, גל-10 / 6857 - 20.11.1964.

במפגשים, לעתים אלימים, בשטחים ציבוריים חדשים, באימוץ תרבות צרכנית נהנתנית, עבריינית במידה מסוימת ובעלת אלמנטים מיניים, ובעלייה בצריכת אובייקטים המכוונים לבני נוער, בעיקר כאלה הקשורים למוזיקת הרוק'נ'רול. מאפיינים אלו קראו תיגר על "תרבות ההורים" ועל האתוס החלוצי של חלקם (חזן, 2022). ככלל, נראה כי מדובר בבני נוער שאינם "סוטים" או "עבריינים", וגם לא "אנטי-חברתיים", כדברי שמואל נח איזנשטדט (**החברה הישראלית**, תשל"ג, 208), שאף כי לא יצאו בבוטות נגד ההגמוניה, מאסו במרכיביה החלוציים ושאפו לאמץ תרבות חופשית יותר. אין זה פלא אפוא כי נתפסו על-ידי המדינה כחתרניים, וכי עלה חשש משינוי הערכים שעובר הנוער, המושפע מתרבות נעורים חדשה באירופה, בבריטניה ובארצות הברית. חששות אלו לוו לעתים בקינה על ערכים ציוניים חלוציים שאבדו, על אובדן הדרך, ועל סופו של הפרויקט הציוני עת יגיעו אותם בני נוער לבגרות ולשירות צבאי. שכן, בני הנוער ממשפחות אירופיות נועדו להיות ממשיכי דרכם של ההורים החלוציים והמגשימים.

כמקרה בוחן לשימור ולשינוי בדפוסי תרבות פופולריים בקרב בני נוער בעידן שבו נמצאת ישראל בתהליך מודרניזציה מואץ, הבאתי את יחסם לביטלס. הסתייעתי בתיאוריית התרבות של ריימונד וילאמס, שהבחין בין שלושה סוגי מרכיבים תרבותיים בעידן המודרניות: "תרבות עולה", "תרבות דומיננטית", ו"תרבות שירית". בעזרת התיאוריה של ויליאמס ניסיתי למקם התבטאויות של בני נוער במפת התרבות הישראלית המשתנה.

על סמך עשרות ציטוטים מעיתונות נוער וההסתייגויות המתודולוגיות שהועלו, מסקנתני הראשית היא כי ביחסם לביטלס היו בני הנוער חלוקים בין מייצגי "תרבות עולה" למייצגי "התרבות הדומיננטית". פיצול זה בא לידי ביטוי בעיקר ביחסם של בני הנוער למוזיקה של הלהקה (כאמור בראשית המאמר, בני הנוער כלל לא היו ערים לשינוי שחל בשירי הביטלס בין השנים 1965 ל-1967, והמשיכו לדוש בשיריהם "הקצביים" המפורסמים), ואף בדיון שזמה תרבות ההורים סביב "ביקורם" בישראל. "התרבות הדומיננטית" שללה את המוזיקה ואת כניסת הלהקה לישראל. מלבד זאת ניתן להבחין אצל בני הנוער בגינוי כמעט גורף למראה החיצוני של הלהקה ולהשפעתה הקולקלת על בני נוער. גישות אלו תאמו לגישות "תרבות ההורים", שרצו להגן על ממשיכי הדרך העתידיים של הפרויקט הציוני החלוצי.

אולם אם מסתמכים על מספר הציטוטים שהובאו כאן, נראה כי גברה ידם של מייצגי "התרבות העולה". בולטים במיוחד דבריהם של מרבית כְּתָבֵי הנוער בפורום מיוחד של **מעריב לנוער** בשנת 1966, שטענו כי אין ל"תרבות ההורים" זכות להחליט עבורם מה

לראות ואת מי לראות. דעה זו, לדעתי, היא ביטוי מזוקק וחשוב ל"תרבות נעורים עולה". יש לציין כי מסקנות אלו תואמות את היחס לביטלס של בני נוער בגרמניה ובבריטניה. ידם של תומכי הלהקה גברה על מתנגדיהם למרות הדומיננטיות של האחרונים בעיתונות נוער (Fuhg, 2021; Matheja, 2003).

מקרב עשרות בני הנוער שדבריהם נבחרו כאן קשה היה למצוא כאלו שייצגו "תרבות שיווית". נראה כי בישראל הצעירה, בעידן של מודרניזציה מואצת בחברת המהגרים שתרבות המערב מהווה בה הפיתוי והפרדיגמה שאליה יש לשאוף, קשה היה לבני הנוער להעלות טענות המורכבות מרכיבים תרבותיים משכנעים ואפקטיביים בני-זמנם, שאף מהווים שריד מתחום חשוב בעבר. נראה כי המודרניות הישראלית המואצת בשנות ה-60 הציבה בפני בני הנוער המערביים שתי אפשרויות: התנגדות או תמיכה. יצירת טענות אנטי-מודרניות יעילות, המבוססות על שרידים מן העבר, הייתה כנראה בעייתית עבור מתנגדי הביטלס. בדומה להערצת הביטלס במדינות מתפתחות במזרח אירופה ובאסיה, הרי מי שרצו לראות בישראל את הביטלס ואהבו את המוזיקה שלהם הם מי שרצו להיפתח לעולם, לספוג ולהטמיע את מה שאנו מכנים היום גלובליזציה תרבותית, ובעצם להצטרף לתרבות הצריכה הקפיטליסטית החדשה.⁴⁶

עוד יש לזכור את שברירותה של "תרבות הנעורים העולה". הדברים שהובאו כאן נכתבו בעיקר באמצע שנות ה-60, תקופה שבה חוו החברה הישראלית ובני הנוער בכללה שקט בטחוני יחסי, ובני המעמד הבינוני נהנו משגשוג כלכלי. בשנות ה-60 המוקדמות בלטו הביטויים ל"תרבות נעורים עולה" יותר, שכן בני הנוער עסקו באימוץ תרבות צריכה יותר מאשר באימוץ האתוס החלוצי, או התרבות החלוצית או המיליטריסטית, המאפיינת עידן של מתיחות ביטחונית ומלחמה על ערכי הציונות, כפי שהיה בשנות ה-40 וה-50. לכן אין זה פלא כי ערב מלחמת ששת הימים, בתקופת "ההמתנה", בני נוער רבים שעמדו על סף גיוס לצבא, ורבים אחרים שכבר שירתו בצבא ותמכו בכל ליבם בביטלס שנים ספורות קודם למלחמה ואף הביעו התנגדות ל"תרבות הדומיננטית" – זנחו כמעט כליל את "תרבות הנעורים העולה". דווקא כתביו הצעירים של **מעריב לנוער**, שהביעו מספר חודשים קודם למלחמה תמיכה כמעט מוחלטת בביטלס תוך התנגדות ל"תרבות ההורים", קראו לבני הנוער, חובבי הביטלס, קליף, אלביס והדיסקוטקים לשעבר, לזנוח כעת את "תרבותם העולה" ולהצטרף לתרבות הדומיננטית. "הדי הדיסקוטקים ורחשי הטרנזיסטור

46 על גלובליזציה תרבותית ומוזיקה פופולרית, ראו Regev, 2013; 2020.

והחיפושיות נבלעו וגוועו ברעמו העמום של מנוע הטנק..." (ראו גם נספח 2).⁴⁷ בכך קלעו לדעתה של הנערה שכתבה לעיתון **הארץ** ביום הראשון למלחמה: "כשהתותחים רועמים, החיפושיות שותקות, ושירי מלחמת השחרור הם הביטוי לרוח העם ולא שירי החיפושיות".⁴⁸

מקורות

- איזנשטדט, שמואל נ' (תשל"ג). **החברה הישראלית, רקע, התפתחות ובעיות**. ירושלים.
- אלמוג, עוז (1977). **הצבר - דיוקן**. עם עובד, תל אביב: עם עובד.
- אלמוג, עוז (2004). **פרידה משרוליק: שינוי ערכים באליטה הישראלית**. חיפה: הוצאת אוניברסיטת חיפה.
- אלמליח, טל, וענת קדרון (2017). בין תרבות לפוליטיקה: מחאת צעירים בישראל. **עיונים בתקומת ישראל** (סדרת נושא, ישראל 67-77, כרך 11), 78-101.
- בן אפרים, משה (1966). **מר שמחון ובנו. קורות משפחה אחת**. תל-אביב.
- היילברונר, עודד (2008). **אנגליה חולמת: אנגליה, הביטלס ושנות השישים**. ירושלים: כרמל.
- היילברונר, עודד (2014). צרימה - תרבויות משנה, מוזיקה ומחאת צעירים ישראלים: מתרבות החברה הסלוגנית של שנות החמישים ועד תרבות הפנזינים של שנות התשעים. **עיונים בתקומת ישראל** (סדרת נושא, מוזיקה בישראל), 8-50.
- היילברונר, עודד (2017). 'הוויקטוריאנים הישראלים': פחדים ואי-נחת בקרב מעמד הביניים בעשור השני למדינה. **עיונים בתקומת ישראל**, כרך 28, 128-168.
- היילברונר, עודד (2019). צריכת ספרות פורנוגרפית ופניקה מוסרית בשנות השישים. **עיונים בתקומת ישראל**, 31, 1-40.
- היילברונר, עודד (2021). "1968". **אלפיים ועוד. מחשבות על תרבות בישראל** 2, 232-259.

47 "תראו את אהרלה, 'סולדט' ממש... ודני המס'כ"ף, הצועד באיטיות, רק אתמול שרק את 'שיר השכונה'... שערך מתבדר ברוח והמדים הדוקים לגוו המוצק והחסון... רק לפני שבוע נקראו 'דור האספרסו' ו'דור הטרגזיסטור'... וכעת זיעתו המלוחה מעורבת באבק לוחט. זיעתו של נוער תשכ"ז... הדי הדיסקוטקים ורחשי הטרגזיסטור והחיפושיות נבלעו וגוועו ברעמו העמום של מנוע הטנק...". איסר בן כנען, "דור תשכ"ז", **מעריב לנוער**, 25.7.1967, עמ' 21.

48 "במקום החיפושיות", **הארץ**, מכתבים למערכת, 5.6.1967.

היילברונר, עודד (תשפ"א). לקראת היסטוריה גלובלית של ישראל הצעירה. **ציון פו**, 593-630.

הלמן, ענת (2012). **בגדי הארץ החדשה: מדינת ישראל הצעירה בראי הלבוש והאופנה**. ירושלים.

הלמן, ענת (2020). **דגניה פינת הוליבוד: תרבות צריכה ופנאי בראשית המדינה**. ירושלים.

וגנר, נפתלי (1999). **הביטלס: שבע השנים הטובות**. ירושלים: מאגנס.

חזן, מאיר (2022). **מפא"י ופולמוס "דור האספרסו"**. **קתדרה**, 181, 210-227.

יבלונקה, חנה (2018). **ילדים בסדר גמור - ביוגרפיה דורית של ילדי הארץ 1948-1955**. הוצאת ידיעות ספרים.

כהנא, ראובן (2007). **נעורים והקוד הבלתי-פורמלי. תנועות נוער במאה העשרים ומקורות הנעורים הפוסט-מודרניים**. ירושלים.

מירב, ליאת (2013). עיתון הילדים "דבר לילדים" ככלי חינוכי ערכי בעשור הראשון למדינה במבט משווה לעיתונות הילדים של העשור האחרון. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור", אוניברסיטת בר-אילן.

פז, שאול (2017). **פנינו אל השמש העולה: חניכי תנועות הנוער החלוציות ובוגריהן בני הדור השני, 1947-1967**. ירושלים, אוניברסיטת בן-גוריון.

קטורה, ארי (2012). **המחר לעולם אינו יודע: רוק במאה ה-20**. רמת השרון: הוצאת רימון.

רוזין, אורית (2008). **חובת האהבה הקשה: יחיד וקולקטיב בישראל בשנות החמישים**. תל אביב: עם עובד.

שור, ניסן (2008). **לרקוד עם דמעות בעיניים, ההיסטוריה של תרבות המועדונים והדיסקוטקים בישראל**. תל אביב.

שחר, טל (2014). ייצוגה של החברה הסלונית בעיתונים שפנו לנוער בישראל בשנות החמישים: מקרה מבחן: אנחנו - עיתון הנוער המתבגר, העולם הזה ורימון. עבודת גמר לתואר "מוסמך", אוניברסיטת תל אביב.

שיינבלט, חמי (2009). נוף ילדות קצת אחרת. ספרות נוער פופולרית בישראל 1958-1965. חיבור לשם קבלת תואר "מוסמך", אוניברסיטת תל אביב.

שיינבלט, חמי (2017). "לתפוס את אמריקה": תהליכי אמריקניזציה בחברה הישראלית 1958-1967. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור", אוניברסיטת תל אביב.

שיכמנטר, רימה (2014). **חבר מנייר - עיתונות ילדים ישראלית בעשור הראשון למדינה**. ירושלים.

Darr, Yael (2018). *The nation and the child: Nation building in Hebrew children's literature, 1930–1970*. Amsterdam / Philadelphia.

Fuhg, Felix (2020). *London's working-class youth and the making of post-victorian Britain, 1958–1971*. London, 2020.

Heilbronner, Oded (2008). From a culture for youth to a culture of youth: Recent trends in the historiography of western youth cultures. *Contemporary European History* 17(4), 575–591.

Heilbronner, Oded (2018). Punk Fanzine culture and civil protest among Israeli youth. *Punk & Post Punk* 7(3), 363–382.

Kuisel, Richard F. (2020). The end of Americanization? or reinventing a research field for historians of Europe. *The Journal of Modern History* 92, 602–634.

Matheja, Bernd (2003). *die Beatles im Spiegel der deutschen Presse 1963–1967*. Hamburg.

Marwick, Arthur (1998). *The sixties cultural revolution in Britain, France, Italy, and the United States, c.1958–c.1974*. Oxford.

McDonald, Chris (2021). The bourgeois blues? Rock music and class. in Chris McDonald (ed.), *The Bloomsbury Handbook of Popular Music and Social Class*. London, 412–421

Raymond, Williams (1977). *Marxism and literature*. Oxford.

Regev, Motti (2013). *Pop-Rock music: Aesthetic cosmopolitanism in late modernity*. Cambridge, Polity Press.

Regev, Motti (2020). In the World: Beyond the English-speaking west. in Allan Moore and Paul Carr (eds.), *The Bloomsbury Handbook of Rock Music Research*. New York: Bloomsbury, 559–570.

פרופ' עודד היילברונר, מרצה בכיר במכללת שנקר, ומלמד באוניברסיטת רייכמן ובאוניברסיטה העברית בירושלים.

דוא"ל: oded.heilbronner@mail.huji.ac.il

נספחים

נספח 2 הד שקמים. בטאון מועצת תלמידי בית הספר הממלכתי שקמים בשדרות, גיליון 3, תמוז תשכ"ז

חגג הנוער בעולם את קבלת פניה של שנה אורזחים חדשה

נספח 1 שער מעריב לנוער, 14.1.1964 הפעם הראשונה שבה מדווחת עיתונות נוער בישראל על הביטלס

נספח 3 פרסומת לבירה שחורה, שהופיעה פעמים רבות בעיתונות הישראלית היומית ובירחוני נוער בשנים 1964-1965